

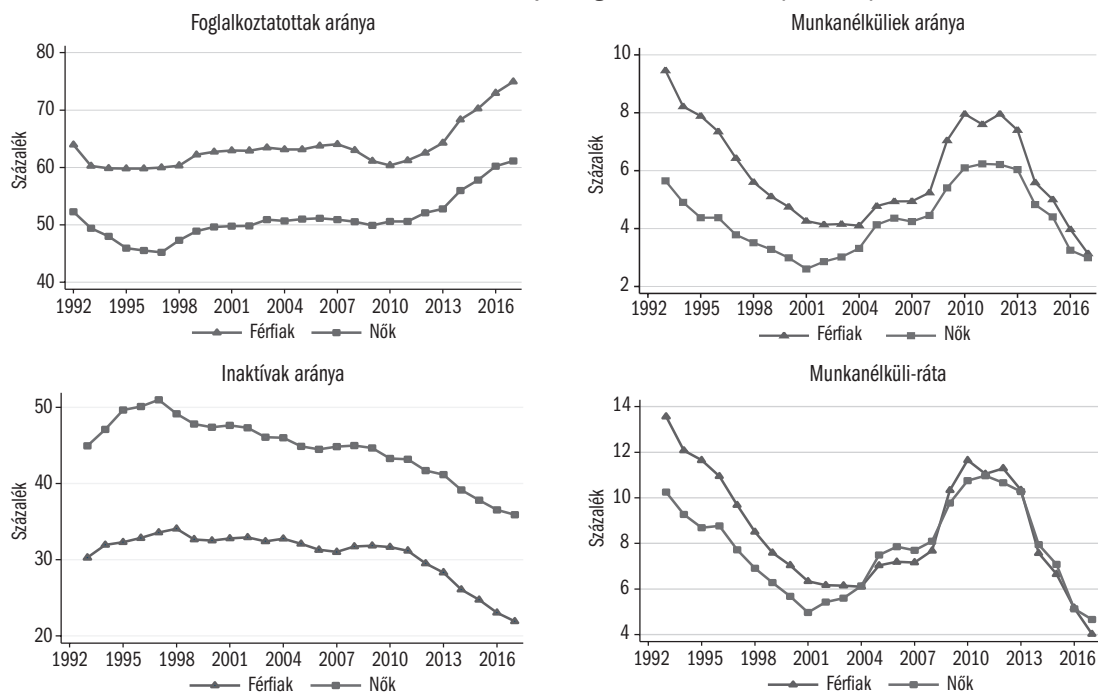
## 2. NŐK A HAZAI MUNKAERŐPIACON – HISTORIKUS ADATSOROK ÉS TRENDEK AZ ELMÚLT TÍZ ÉVBEN

### 2.1. AKTIVITÁS, FOGLALKOZTATÁS, MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS BÉREK

#### KÖLLŐ JÁNOS

A két nem munkaerőpiaci részvételére vonatkozó legfontosabb idősorokat az 2.1.1. ábrán mutatjuk be, a KSH Munkaerő-felmérésének adatai és fogalmi alapján. Az ábra két felső és bal alsó panelje a foglalkoztatottak, a munkanélküliek és az inaktívak arányát mutatja a 15–64 éves népességben, míg a jobb alsó panel a munkanélküli-rátának (a munkanélküliek aktívakon belüli arányának) az időbeli mozgását ábrázolja.

2.1.1. ábra: A foglalkoztatottak, a munkanélküliek és az inaktívak aránya, valamint a munkanélküli ráta a 15–64 éves férfi és női népességben, 1992–2016 (százalék)



Megjegyzés: Az egyes csoportokat a KSH osztályozása szerint különítettük el.

*Foglalkoztatott* az a személy, aki a kérdezést megelőző héten legalább egy óra jövedelemtermelő munkát végzett, vagy csak átmenetileg volt távol a meglévő munkahelyétől.

*Munkanélküli* az, akinek nincs állása, a kérdezést megelőző hónapban aktívan állást keresett, és be tudna lépni egy megtalált munkahelyre.

Az egyes görbék jelölt pontjai a négy negyedéves érték adott évi súlyozatlan átlagát mutatják. A foglalkoztatottakra vonatkozó adat tartalmazza a közmunkásokat és a külföldön dolgozókat.

Forrás: MEF.

A *foglalkoztatási ráta* a transzformációs visszaesést követően emelkedő trendet követett, amit azonban megszakított a pénzügyi és gazdasági világválság, különösen a férfiak esetében, akik nagyobb arányban dolgoztak a versenyszférában, és azon belül néhány, a válságtól különösen erősen érintett ágazatban (például: járműipar, építőipar, szállítás). 2013-ra a foglalkoztatási ráta mindkét nem esetében visszaállt a korábbi trendvonalra, majd gyors növekedésnek indult, amiben azonban jelentős szerepet játszott a közmunka tömegessé válása, a külföldi foglalkoztatás bővülése, valamint az itthon élő munkavállalási korú népesség (a foglalkoztatási ráta nevezőjében szereplő populáció) zsugorodása. Ezeknek a komponenseknek a hosszú távú hozzájárulását mutatja be az 2.1.1. táblázat 2000 és 2017 között.

**2.1.1. táblázat: A közmunka, a külföldi munkavállalás és a népességsökkenés hozzájárulása a foglalkoztatási ráta növekedéséhez 2000 és 2017 első negyedéve között**

	Foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatás közmunkával és külföldi munkavállalással együtt	Foglalkoztatás közmunka és külföldi munkavállalás nélkül	Foglalkoztatottak hazai, valódi munkahelyeken az összes foglalkoztatott arányában	15-64 éves, itthon élő népesség
	(százalék)	(ezer fő)	(ezer fő)	(százalék)	(ezer fő)
<b>Férfiak</b>					
2000	61,7	2057	2037	99,0	3334
2017	73,7	2352	2174	92,4	3188
Változás (logaritmuspont)	0,178	0,134	0,065	-0,068	-0,045
<b>Nők</b>					
2000	49,2	1722	1713	99,4	3500
2017	60,5	1970	1836	93,1	3253
Változás (logaritmuspont)	0,207	0,134	0,069	-0,065	-0,073

Forrás: MEF 2000. és 2017. első negyedévi hullámok.

A foglalkoztatási ráta ( $e$ ) a foglalkoztatás ( $E$ ) és a munkavállalási korú népesség ( $N$ ) hányadosa ( $e = E/N$ ). A foglalkoztatás  $(1 - a)$ -ad részét a hazai, valódi munkahelyek,  $a$ -ad részét a közmunka és a külföldi foglalkoztatás adják. A közmunka és külföldi munkavállalás nélkül számított „hazai, piaci” foglalkoztatás:  $E_k = (1 - a)E$ . A fenti fogalmakkal operálva a foglalkoztatási ráta az (1) formulával írható fel, valamilyen bázis- (0 felső index) és tárgyidőszakban (1 felső index). A számításban bázisidőszaknak 2000 első negyedét választjuk (ekkortól érhetőek el a közfoglalkoztatásra és a külföldi munkavállalásra vonatkozó adatok), a tárgyidőszakot pedig 2017 első negyedéve képviseli. A definíciókból adódik a (2) egyenlet, amely a hazai, piaci foglalkoztatásban, a közmunka és a külföldi munkavállalás együttes súlyában, valamint a népesség nagyságában végbement (logaritmus skálán mért) változások hozzájárulását számszerűsíti.

$$e^1 = \frac{E^1}{N^1} = \frac{E_k^1 / (1 - a^1)}{N^1} \quad \text{és} \quad e^0 = \frac{E^0}{N^0} = \frac{E_k^0 / (1 - a^0)}{N^0} \quad (1)$$

$$\Delta \ln e = \Delta \ln E_k - \Delta \ln(1 - a) - \Delta \ln N \quad (2)$$

Látható, hogy a három megkülönböztetett komponens nagyjából azonos mértékben járult hozzá a foglalkoztatási ráta növekedéséhez az ezredforduló óta. A férfiak és nők között csak a népességsökkenés – alapvetően a munkavállalási korú népességből való kiöregedés – hozzájárulásában mutatkozik említésre méltó különbség.

Visszatérve az 21.1. ábrához: a jobb felső panelben látható, hogy a transzformációs visszaesés mélypontján a munkavállalási korú férfiak 8–10 százaléka számított aktívan állást kereső *munkanélkülinek*. A nőknél ez az arány lényegesen alacsonyabb: 4–6 százalékos volt. A különbség a 2008–2010-es válság éveit leszámítva folyamatosan csökkent, és mára lényegében meg is szűnt: a munkanélküliek aránya 2017-ben mindkét nem esetében 3 százalékra csökkent.

Az *inaktív* aránya a kilencvenes évek végéig mindkét nemnél emelkedett: ekkor a munkavállalási korú férfiaknak az egyharmada, a nőknek pedig a fele sem nem dolgozott, sem állást nem keresett. A nyugdíjkorhatár fokozatos emelése, a rokkantnyugdíjazást nehezítő, a gyēs–gyed melletti munkavégzést ugyanakkor támogató szabályok, valamint a regisztrált munkanélkülieket álláskeresésre ösztönző gyakorlat együttesen jelentős mértékben csökkentették az inaktivitást, mindkét nemnél, bár a férfiaknál valamivel erősebben. 2017-ben a munkavállalási korú férfiaknak már csak kevesebb mint az egynegyede, a nőknek pedig nem sokkal több, mint az egyharmada számított inaktívnak a KSH mérése szerint (2.1.1. ábra, bal alsó panel).

Hangsúlyozandó, hogy ezekben a mérésekben a nappali tagozatos tanulók és főiskolai-egyetemi hallgatók nagy többsége inaktívnak számít. 2017 első negyedévében a munkavállalási korú „inaktív” férfiak 46 százaléka, a nők 28 százaléka valójában tanult. A nem dolgozó, állást sem kereső és nem is tanuló inaktív aránya ekkor a férfiaknál „csupán” 14 százalékra, a nőknél 28 százalékra (a gyermekgondozási segélyben részesülőket leszámítva 23 százalékra) rúgott.

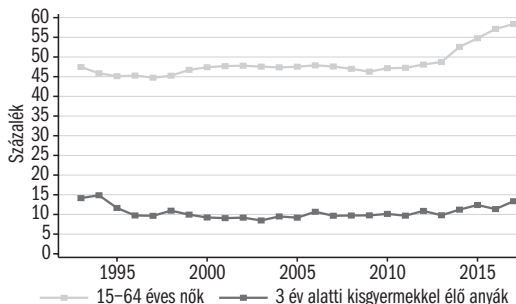
Az 2.1.1. ábra jobb alsó panelje a leggyakrabban használt munkaerőpiaci jelzőszám, a *munkanélküli-ráta* időbeli alakulását mutatja. A ráta ( $u$ ) a munkanélküliek arányát mutatja az aktívák százalékában, amely utóbbi csoport foglalkoztatottakból ( $E$ ) és munkanélküliekből ( $U$ ) áll, azaz  $u = U/(E + U)$ . Ebben a mutatóban 2004 óta lényegében nem mutatkozik érdemi különbség a férfiak és nők között. A női munkanélküli-rátát a férfiakéhoz képest növeli és csökkenti is, hogy a nők körében kevesebb a munkanélküli, és egyértelműen növeli, hogy kevesebb a foglalkoztatott. A ráták egyenlősége mögött az alkotó elemekben meglévő egyenlőtlenségek húzódnak meg.

A 2.1.2. ábra a női foglalkoztatás néhány sajátosságára hívja fel a figyelmet. Ismert, és a Közélpép további fejezeteiben részletesen vizsgált sajátosság a kisgyermekes anyák nemzetközi összehasonlításban kirívóan alacsony foglalkoztatása. A három évesnél kisebb gyereket (is) nevelő nők foglalkoztatási rátája

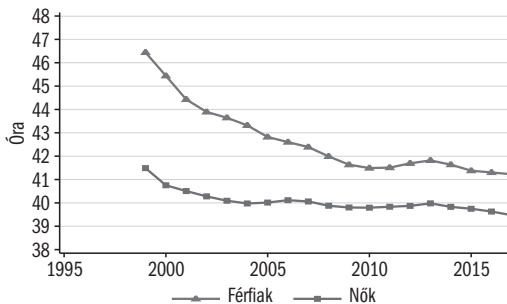
a kilencvenes évek közepe óta 10 százalék körül alakult, és a gyes, majd a gyed melletti munkavégzést lehetővé tevő szabályozás hatására is alig emelkedett.

**2.1.2. ábra: A férfi és női foglalkoztatás néhány sajátossága**

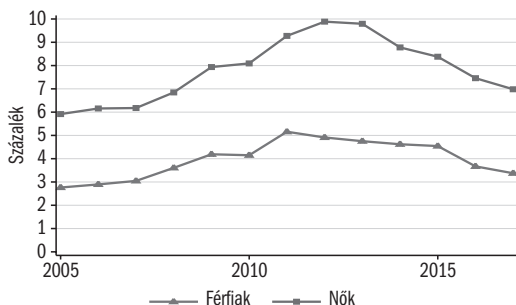
A kisgyermekes anyák és a 15-64 éves nők foglalkoztatási rátája, 1993-2017



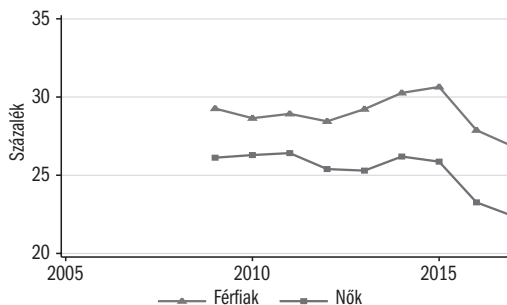
A keresett munka heti óraszám, 1999-2017



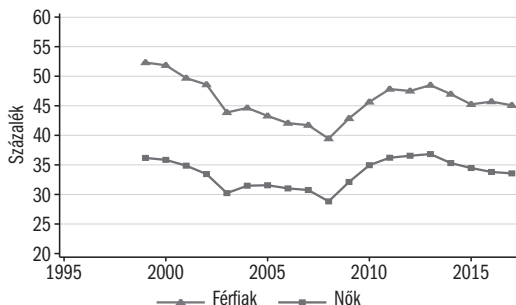
Foglalkoztatás részmunkaidőben, 2005-2017



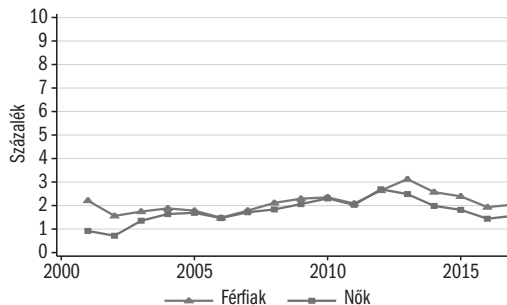
Foglalkoztatás több műszakban, 1999-2017



Szombat-vasárnapi munkavégzés, 1999-2017



Távmunka, 2001-2017



Megjegyzés: Kisgyermekes anya, akinek van háromévesnél fiatalabb gyereke. Szombat-vasárnapi munka: legalább alkalmilag. A megfigyelt időszakokat az adatok elérhetősége korlátozza.

Forrás: MEF.

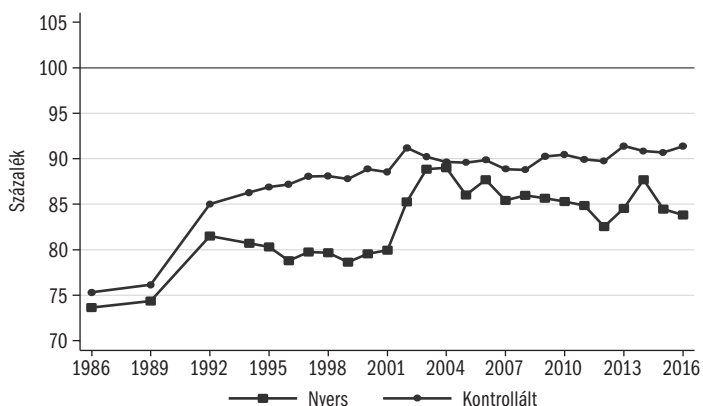
A nők nagy többsége teljes munkaidős állást keres: a keresett munka átlagos heti óraszám megközelíti a heti 40 órát, és ma csupán másfél órával marad el

a férfiaknál mért értéktől. Ennek ellenére, a részmunkaidőben foglalkoztatott nők aránya kétszerese a férfiakénak (2017-ben 7, illetve 3,2 százalék). A munkavállalás további korlátait jelzi, hogy a nőknek sokkal kisebb része dolgozik több műszakban (2017-ben 26, illetve 36 százalék), vagy a hét végén (2017-ben, legalább alkalmilag 34, illetve 45 százalék). A hosszabb munkaidőben, az otthonról távol történő munkavégzés nyilvánvaló nehézségei ellenére a távmunkában dolgozók aránya még ma sem haladja meg a 2 százalékot, és valamivel *alacsonyabb* a nőknél, mint a férfiaknál.

Feltűnő, hogy a megvizsgált 15–25 éves időszakokban milyen kis mértékben változtak a nemek – vagy a kisgyermeket nevelő, illetve nem nevelő nők – közötti különbségek. Egyedül a keresett munka óraszám tekintetében látunk közeledést a férfiak és nők adatai között – más esetekben a görbék párhuzamosan futnak.

A nők *kereseti hátrányának* alakulását a 2.1.3. ábra mutatja be, a Bértarifa-felvétel adatai alapján, 1986 és 2016 között. 1986-ban a nők a férfiak bérének 75 százalékánál is kevesebbet kerestek átlagosan. A nyers különbség folyamatosan csökkent 2001-ig, és különösképpen 2002–2004-ben, a választásokat megelőző és követő bőkezű osztogatások időszakában. Ezt követően a nők lemaradása nőni kezdett, és 2007 után 15 százalék körüli szinten állapodott meg.

2.1.3. ábra: A nők keresete a férfiakhoz viszonyítva, 1986–2016 (százalék)



*Kereset*: május havi bruttó kereset az előző évi nem rendszeres jövedelem 1/12 részének hozzáadásával és a május havi nem rendszeres kereset levonásával.

*Nyers*: a nők keresete a férfiak keresetét 100-nak véve.

*Kontrollált*: a nők keresete a férfiakhoz viszonyítva, azonos munkaerőpiaci tapasztalat, iskolázottság és szektor esetén.

A különbséget olyan regressziós egyenlettel számítottuk, amelynek függő változója a kereset logaritmusa, független változói a nem, a munkaerőpiaci tapasztalat, annak négyzete, az iskolában töltött évek becsült száma és egy versenyszféra kétértékű változó. A nemre kapott  $b$  paraméter helyett a százalékos értéket ( $e^b$ ) közöljük.

A paraméterek mindegyike szignifikáns 0,01 szinten, a konfidencia-intervallumok olyan szűkek, hogy nem lennének láthatók az ábrán.

Forrás: Bértarifa-felvételek, 1986, 1989, 1992, 1994–2016.

Az ábrán látható *kontrollált* görbe azonos munkaerőpiaci tapasztalat, iskolázottság és szektor (versenyszféra *versus* közszféra) esetében mutatja a nők becsült kereseti lemaradását. A számítás módjáról lásd a 2.1.3. *ábra* jegyzetét! Az így értelmezett különbség 2001-ig csökkent, majd 10 százalékpontos szinten stabilizálódott. Ennek a sajátos dinamikának, valamint a nyers és a legalapvetőbb jellemzőkre kontrollált mértékek közötti különbségnek a megértéséhez a közszféra és a versenyszféra közötti bérkülönbségnek, valamint a szektorokon belüli férfi–női különbségnek az alakulása adja a kulcsot. A férfiak és nők közötti kereseti különbség alakulásában ugyanis kitüntetett szerepet játszik, hogy a) a közszféra súlya sokkal nagyobb a nők, mint a férfiak foglalkoztatásában, b) a közszféra versenyszférához viszonyított bérszintje Magyarországon szélsőséges mértékben hullámzott az elmúlt harminc évben, c) a nők kereseti hátránya 1992 után eltérő mértékű volt a közszférán és a versenyszférán *belül*, és időben is másképpen alakult. Ezeknek a tényezőknek az időbeli alakulásáról az 2.1.4. *ábra* nyújt áttekintést.

Az ábra bal felső panelje rámutat, hogy a közszféra súlya a nők foglalkoztatásában sokkal nagyobb, mint a férfiakéban, és időben szinte folyamatosan növekedett, valamivel kevesebb, mint 40 százalékról közel 50 százalékra. A férfiak esetében az arány a rendszerváltás előtti 30 százalékról alig 12 százalékra esett, és napjainkban (az 1992 utáni folyamatos növekedés ellenére) sem haladja meg lényegesen a 20 százalékot.

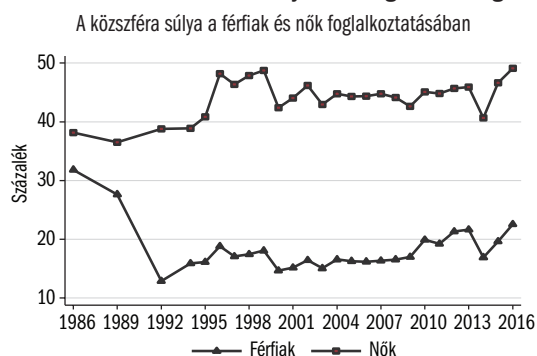
Ennek a diszparitásnak nem lenne különösebb jelentősége, ha a közszféra versenyszférához viszonyított kereseti szintje nem hullámzott volna szélsőséges mértékben az elmúlt harminc évben. Mint az ábra jobb felső panelje mutatja, a közszférában dolgozók rendszerváltás előtti, nagyjából 10 százalékos kereseti hátránya előbb 30 százalékosra nőtt, majd a 2001–2002-es minimálbér-emeléseknek, valamint a 2002-es választások előtti és utáni bőkezű osztogatásoknak köszönhetően 1–2 százalékosra csökkent, hogy aztán a lemaradás – folyamatosan súlyosbodva – mára már a 40 százalékot is meghaladja. Ezek a hullámzások értelemszerűen erősen befolyásolták az átlagos nőnek az átlagos férfihez viszonyított kereseti pozícióját.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a nők kereseti hátránya eltérő mértékű volt – és maradt – a gazdaság két nagy szektorán *belül*. A bal alsó panel görbéi azt jelzik, hogy a versenyszférában a nők kereseti lemaradása (azonos életkor és iskolázottság esetén) közel 30 százalékról 15 százalékosra mérséklődött a rendszerváltás éveiben, ezt követően azonban a helyzetük nem javult tovább, sőt az ezredforduló után még romlott is.

A lemaradás *mértéke* függ attól, hogy milyen vállalati körön belül mérjük a két nem béreit. A Bértarifa-felvétel 1995-ig csak a 20 fő vagy nagyobb cégekre terjedt ki. A mérethatár ekkor 10 főre, 2000-ben pedig 5 főre csökkent. A ledolgozott órák számában mutatkozó, nemek szerinti eltérésnek is egyre nagyobb jelentősége lett az ezredforduló után: ennek a hatását 1999-től kezd-

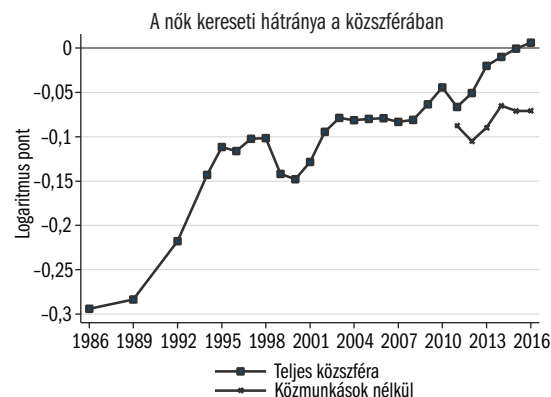
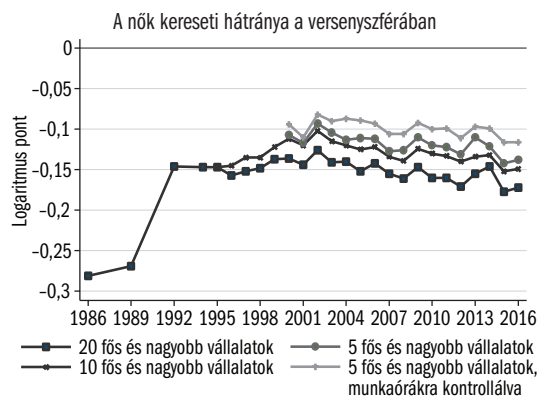
ve tudjuk mérni. Látható, hogy a nők lemaradása a 20 főnél nagyobb, közepes és nagyvállalatok körében a legsúlyosabb, ma 17 százalék körüli, míg az 5 főnél nagyobb cégek teljes sokaságában, a munkaidőre is kontrollálva csak 12 százalék körüli.

#### 2.1.4. ábra: A közszféra jelentősége a nők foglalkoztatásának és keresetének alakulásában, 1986–2016



A felvételen közszférában dolgozónak 1992 előtt a költségvetési intézményeknél dolgozók, 1992 után a köztisztviselők, közalkalmazottak, bírák, ügyészek és közfoglalkoztatottak minősülnek.

Minta: közszféra és 20 fős vagy nagyobb vállalatok. A görbe a közszférában dolgozók kereseti hátrányát mutatja a versenyszféraéhoz képest, azonos életkorú és iskolázottságú munkavállalók összehasonlításával, logaritmus pontban mérve.



Megjegyzés: A görbék a nők kereseti hátrányát mutatják azonos életkorú és iskolázottságú munkavállalók összehasonlításával, logaritmus pontban mérve, a megfelelő sokaságokban.

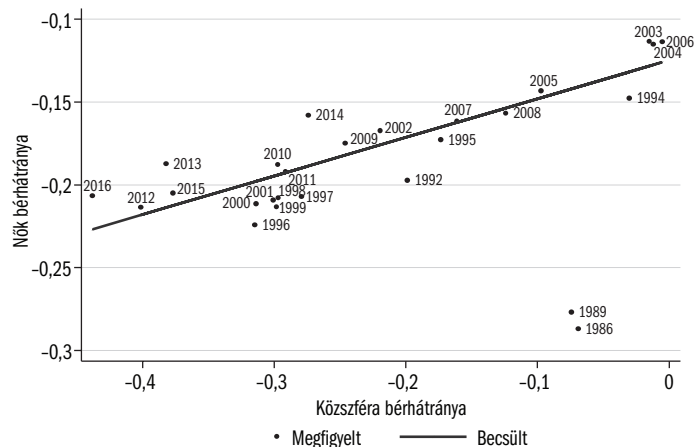
Forrás: *Bértarifa-felvételek*, 1986, 1989, 1992, 1994–2016.

Míg a versenyszférában az ezredforduló után az azonos életkorú és iskolázottságú férfiak és nők közötti kereseti különbség a 10–15 százalékos sávban mozgott, a közszférában 1986 óta (kisebb megtorpanásokkal) folyamatosan csökkent, és mára teljesen eltűnt – amennyiben a közfoglalkoztatást is a közszféra részének tekintjük (jobb alsó panel). Szerencsére, 2011 után a Bértarifa-felvételen már megkülönböztethetők a köz munkások. Ha csak a valódi

állások körén belül mérünk, a nők lemaradása még ma is 6–7 százalékosnak mutatkozik, ami sokkal kisebb az induló értéknél, és nagyjából csak fele a versenyszférában mért értéknek – de nem nulla.

A 2.1.5. ábra érzékelteti a közsféra kereseti ingadozásainak a nők helyzetére gyakorolt hatását. Az ábra vízszintes tengelyén azt mérjük, mennyivel keresetek kevesebbet a közsféra dolgozói, a nemek közötti különbségtétel nélkül, azonos munkapiaci tapasztalat és iskolázottság esetén. A függőleges tengelyen a nők „általános” kereseti hátrányát mérjük, a szektorok közötti különbségtétel nélkül, azonos munkapiaci tapasztalat és iskolázottság esetén.

2.1.5. ábra: A nők bérhátránya és a közsféra bérhátránya, 1986–2016



*Minta:* közsféra és 20 fős vagy nagyobb vállalatok. A görbe a nők, illetve a közsféra kereseti hátrányát mutatja azonos életkorú és iskolázottságú munkavállalók összehasonlításával, logaritmuspontban mérve.

*A nőkre vonatkozó egyenlet magyarázó változói:* nem, munkapiaci tapasztalat és négyzete, iskolai évek száma.

*A közsférára vonatkozó egyenlet magyarázó változói:* közsféra, munkapiaci tapasztalat és négyzete, iskolai évek száma.

A nők ( $N$ ) bérhátrányát a közsféra ( $K$ ) bérhátrányára regresszálva (1992–2016-ban) a kapott összefüggés:  $N = 0,23K - 0,12$ ,  $r^2 = 0,77$ .  $N$  standard hibája 0,03, a  $t$ -érték 8,9. A  $K$  szórása 0,131, az  $N$  szórása 0,043.

Forrás: Bértarifa-felvételek.

Ha a két szféra mérete, valamint a nők szektoron belüli létszámaránya és bérhátránya nem változna, akkor függvényszerű kapcsolat állna fenn a közsféra relatív bérszintjének és az általános férfi–női keresetkülönbség alakulása között. Mivel a létszámarányok és a szektorokon belüli bérhátrányok is változtak az egyes években, az összefüggés nem függvényszerű, de 1992 után a pontok egy jól illeszkedő egyenesre rendeződnek: a nők mint teljes munkavállalói csoport helyzete javult, ha nőtt a közsféra bérszintje, és romlott a költségvetési megszorítások periódusaiban.



Nem ennek a triviálisnak mondható kapcsolatnak a *léte* érdemel figyelmet, hanem az *ereje*. Az 1992–2016 közötti pontokra illesztett egyenes meredeksége 0,23, azaz a közszféra relatív bérszintjének egységnyi változása nagyjából egynegyed egységnyi változással járt együtt a nők relatív bérében. A kétféle bérhátránymutató szórását figyelembe véve (lásd az ábra jegyzetét) úgy is fogalmazhatunk, hogy egy szórásegységnyi különbség a költségvetési szféra kereseti lemaradásában 0,7 szórásegységnyi változással járt együtt a nők lemaradásában.

Abban, hogy 2006-ban megállt a nők kereseti pozíciójának javulása, és 2016-ra az átlagos nő helyzete már rosszabb volt, mint 1992-ben, főszerepet játszottak és játszanak a költségvetési szektort sújtó megszorítások, és az, hogy a versenyszférában 2013 után felgyorsuló béremelkedést nem követték (elégséges mértékű) emelések a közalkalmazottak fizetésében.

Mint arra a 2013. évi Munkaerőpiaci tükrök egyik tanulmánya (*Köllő*, 2014) rámutatott, a közszféra relatív kereseti szintjének Magyarországon megfigyelhető szélsőséges hullámzása – és a férfi–női bérkülönbség ebből eredő volatilitása – a legkevésbé sem tekinthető természetesnek. A szektorok közötti kereseti rés ilyen mértékű hullámzására nem volt példa az Európai Unióban a 2008-ban kezdődött pénzügyi és gazdasági válságot megelőzően. Ezt követően is csak Romániában következett be a magyarhoz mérhető előnycsökkenés (*Vasile*, 2012). A kereseti rés minimális és maximális értéke közötti távolság 1993 és 2000 között – Görögországot és Franciaországot leszámítva – sehol sem haladta meg a 6,5 százalékpontot (*Campos–Centeno* 2012), miközben Magyarországon 18,2 százalékpontos volt ugyanebben az időszakban és 29,5 százalékpontos a rákövetkező nyolc évben. Tegyük hozzá, hogy Görögországban a közszféra bérelőnye monoton növekedéssel járta be a 12,2 százalékpontos szóródási tartományt, Franciaországban pedig egy –3 és +8 százalékpontos sávban mozgott a kereseti rés. A magyarhoz hasonló mértékű emelkedések és süllyedések – valamint a mélypontokon mért tetemes kereseti hátrány – kivételesnek számítanak a fejlett piacgazdaságok világában.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Ugyanakkor *Gimpelson–Lukiyanova* (2009) a kétezres évek elején igen jelentős (a regressziós becsléseik szerint 26–28 százalékpontos) bérhátrányt mutat ki az orosz közszférában.

## Hivatkozások

- CAMPOS, M. M.–CENTENO, M. (2012): Public-private wage gaps in the period prior to the adoption of the Euro: An application based on longitudinal data. Banco de Portugal, WP 1/2012. Lisszabon
- GIMPELSON, V.–LUKIYANOVA, A. (2009) : [Are public sector workers underpaid in Russia? Estimating the public-private wage gap](#). IZA discussion papers, No. 3941.
- KÖLLŐ JÁNOS (2014): [A legfontosabb tények](#). Megjelent: Fazekas Károly–Neumann László (szerk.): Munkaerőpiaci tükrök 2013. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. Budapest, 47–58. o.
- VASILE, V. (2012): Continuous flow of public sector reforms in Romania. Megjelent: Vaughan-Whitehead, D. (szerk.): Adjustments in the Public Sector in Europe: Scope, Effects and Policy Issues, ILO, Genf.